

ANMELDELSER OG LITTERATURNYT

Ved professor, dr. phil. C. O. Bøggild-Andersen, videnskabelig assistent, cand. mag. H. P. Clausen, arkivar, mag. art. Vagn Dybdahl, bibliotekar, cand. mag. Poul Enemark, arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, fhv. rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald, dr. jur. Poul Meyer og museumsinspektør, cand. mag. Peter Riismøller.

Viggo Sjøqvist: Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør. I. Udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. (Universitetsforlaget i Århus, 1957). 286 s.

For slægtledet mellem de to slesvigske krige var den udenrigspolitiske opgave at tilvejebringe en nyorganisation af den danske stats forskellige dele. Helstatsmændene anså det for særlig magtpåliggende at bevare monarkiets enhed og forbindelsen med Holsten (og Lauenburg). Til gengæld havde de Nationalliberale ingen følelse for de tyske hertugdømmer, men ønskede en ordening, der fortrinsvis sikrede Slesvigs danske nationalitet og århundredgamle tilhørsforhold til Danmark. Inderst inde foretrak de en Eidergrænse med fuldstændig udskillelse af Holsten; enkelte af dem var endda til tider villige til også at give afkald på Sydslesvig. Ind i mellem kom forskellige kompromisløsninger i betragtning: Helstatsplaner, forbundet med en mere eller mindre vidtgående deling af Slesvig, til tider også forslag om en personalunion mellem kongeriget og Slesvig-Holsten.

Frem for alt var det vanskeligheden, at udlandets større og mindre stater, med støtte i internationale aftaler efter treårskrigen, blandede sig i sagen. Det tyske forbund, Østrig og også Preussen krævede en ordening, som garanterede, at Slesvig ikke knyttedes nærmere til kongeriget end Holsten, men hjælp dog altid slesvigholstenerne, der gjorde, hvad de formåede for at forskertse alle muligheder for en overenskomst. England, Frankrig og

Rusland støttede gerne Danmark, men var i fredens interesse villige til vidtgående indrømmelser. Alene Sverige-Norge stod helhjertet ved Danmarks side, men ville aldrig forpligte sig til direkte krigsdeltagelse, spillede alligevel til tider med denne mulighed og blev derigennem en farlig makker.

Det skulle ikke lette opgaven, at kongerne førte deres egen »politik«, Frederik VII, som »eiderdansker«, Christian IX som »helstatsmand«, heller ikke at skarpe indrepolitiske modsætninger gjorde sig gældende, mellem de konservative helstatsmænd – der i hjertet var enevældetilhængere – de Nationalliberale, som var oprigtige frihedsmænd, men foragtede »transstøvlerne« – og »Bondevenerne«, for hvem sociale fremskridt var det afgørende.

I årenes løb viste det sig lige så umuligt at tilvejebringe en holdbar ordening som at løse den matematiske opgave om »cirkelns kvadratur«.

Intet under, at også eftertiden har haft vanskeligt ved at fælde en retfærdig dom over partierne og deres ledere. I almindelighed påstås det, at helstatsmændene havde en mere realistisk forståelse for de storpolitiske faktorer, som øvede deres indflydelse; til gengæld var de allerfleste af dem uden fjerneste føling med tidsalderens nationale og folkelige kræfter. De Nationalliberale var disses ægtefødte repræsentanter, men manglede mod og styrke til at drage deres fulde konsekvens: Den rent nationale delingspolitik. En senere generation, som har oplevet første og anden verdenskrig og kun med største besvær har været

i stand til at iværksætte og fastholde Slesvigs nationale deling, vil dog være tilbøjelig til at fælde den mildest mulige dom over de Nationalliberale.

Under disse vilkår tjente Peter Vedel sine sporer i dansk udenrigstjeneste.

Alt som årene er gået, er hans ry blevet stadig større. På sine gamle dage blev han en formelig myte og betragtedes som indbegrebet af politisk og menneskelig visdom. For det opvoksende slægtled vejede det til, at han mere end sine partifæller viste forståelse for tidens nye åndsstrømninger. Venstremænd og Radikale – Niels Neergaard, Aage Friis og den nu næsten glemte historisk-politiske essayforfatter Erik Henriksen – betragtede ham som en tidlig repræsentant for deres egen national- og militærpolitiske resignation. Uvilkårlig tillagde de ham beskægtede anskuelser også i hans nationalliberale ungdom.

Først for ganske nylig har historikeren, arkivar i udenrigsministeriet, mag. art. Viggo Sjøqvist udsendt 1. bind af en selvstændig biografi: Peter Vedel 1823–64, udgivet af »Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur«. Bogen er i høj grad velskrevet, selvstændig og kritisk. I redegørelsen for statens almindelige politik drager den fordel af forgængernes – ikke mindst Erik Møllers – grundlæggende arbejder, men udnytter for første gang Peter Vedels efterladte brevsamlinger og tilføjer for egen regning både kloge og skarpsindige iagttagelser. Peter Vedel yder han fornøden anerkendelse, men nærer ingen næsegrus beundring for ham. Mere end tidligere historikere har han blik for hans sammensatte og temperamentsfulde natur, til lige for de mange vanskeligheder, med sig selv og med omgivelserne, som han har haft at kæmpe med. Om Vedel nogensinde er blevet den altid overlegne og usvigelig sikre behersker af dansk udenrigspolitik – således som han fremtræder for efterslægten

– får antagelig sit svar i biografiens 2. bind. Mellem vort udenrigsstyres lilleputskikkelser i provisorietiden og nærmest efterfølgende år fremtræder enhver velvoksen mand som gigant.

Med det altsammen kan man spørge, om Peter Vedel i arkivar Sjøqvists fremstilling virker lige så sympatisk som tidligere antaget. Med sikkerhed kan man svare, at han i hvert fald er blevet mere fængslende.

Adskillige år igennem var Peter Vedel en fremmed fugl i vort udenrigsministerium. Da han i juli 1858 blev udnævnt til chef for dets 1. departement, var han alene kendt som en nærmest middelmådig juridisk professor. På mange måder fik han en vanskelig stilling. Alle udenrigsministeriets embedsmænd og de fornemste gesandter var helstatsmænd. Da Hall i 1857 var blevet konseilpræsident og havde dannet et nationalliberalt ministerium, var det derfor en næsten uholdbar stilling for ham, at alle hans medarbejdere var politiske modstandere.

Dette så meget mere – hvad Sjøqvist gør opmærksom på – som grænsen mellem politikere og embedsmænd i de dage var mere flydende, og embedsmændenes indflydelse også på de politiske sagers afgørelse betydelig større, end den senere skulle blive. For de nationalliberale ministre måtte det derfor være magtpåliggende at anbringe en pålidelig meningsfælle i en af ministeriets nøglestillinger.

På den anden side var det ligeså naturligt, at ministeriets embedsmænd på forhånd var en garde over for deres nye kollega. Også fordi hans udnævnelse var blevet iværksat uden deres vidende og tilmed forpurrede deres personlige aspirationer. Rimeligvis er det heller næppe forblevet nogen hemmelighed, at Vedel »sjældent talte rosende om sine medmennesker«. Snarest overraskende, at forholdene faldt så hurtigt i leje. Alene islæn-

deren Grimur Thomsen forblev bestandig hans hadefulde modstander.

I årenes løb var Peter Vedel ved flere lejligheder i farezonen. Første gang allerede i 1859, da Kriegers forsøg på at svække grevinde Danners indflydelse medførte dannelsen af ministeriet Rottwitt og baron Blixen-Fineckes udnævnelse til udenrigsminister. Set med nutidsøjne virker episoden tilfældig og nærmest lidt komisk. I virkeligheden afdækker den tidens sociale og personlige modsætninger. Grimur Thomsen tonede atter frem, og helstatsmanden, chefen for udenrigsministeriets 2. departement G. Quaade fik overdraget referatet af alle politiske sager og dermed udarbejdelsen af de diplomatiske noter vedrørende det slesvig-holstenske spørgsmål.

Efter Rottwitts pludselige død drev faren dog hurtigt over. Hall vendte påny tilbage. Quaade overtog en gesandtstilling og Vedel hans departement. Kun 36 år gammel var han således blevet ministeriets øverste chef for alle politiske anliggender og i endnu højere grad end før i stand til at samle trådene i sin hånd. Ved denne tid indledte han også den ejendommelige, uofficielle og hemmelige brevsveksling med gesandterne, der, stadig voksende i omfang, forenede dem i en fortrolig »klan«, og som i vore dage er blevet en så overordentlig betydningsfuld kilde til dansk udenrigspolitikks historie i mere end 40 år. Desværre synes det ingensinde oplyst – heller ikke af Sjøqvist – om, eller i hvilken udstrækning korrespondancen har været de skiftende udenrigsministre bekendt.

I nutidsøjne er det dog et endnu mere besynderligt fænomen, at Vedel – som livet igennem følte sig nærmest knyttet til Krieger, hvad enten denne var medlem af ministerierne eller stod udenfor, har drøftet alle vigtige personlige og politiske spørgsmål med ham, ja næppe foretaget sig nogen vigtig

handling uden i forvejen at have sikret sig hans tilslutning. Som Sjøqvist med rette gør opmærksom på, er forudsætningen, at der ikke dengang fandtes en sådan kløft mellem embedsmænd og ministre, som ofte i vore dage gør sig gældende. Som allerede nævnt, var grænsen flydende mellem politik og administration; tillige tilhørte begge grupper i reglen den samme snævre toneangivende akademiske kreds, bundet til hinanden gennem familiebånd og kollegiale hensyn. Rimeligvis er det også en del af forklaringen, at Vedel – af medfødt skyhed og uvilje mod personlig fremtræden – omhyggelig undveg offentlighedens søgelys og aldrig udadtil gjorde sig gældende som sine meningers repræsentant.

Som ovenfor omtalt, har de skiftende ministerier i tiden mellem de to slesvigske krige forgæves søgt at tilvejebringe en varig ordening af hertugdømmernes stilling inden for det danske monarki. Navnlig har de Nationalliberale tumlet snart med den ene, snart med den anden løsning. I reglen var det udenrigspolitiske, undertiden også indenrigspolitiske vanskeligheder, der gjorde sig gældende. At så mange af deres ledende mænd var særprægede enspændernaturer, uafhængige af snærende partibånd og gensidig kritiske overfor hverandre, gjorde det yderligere besværligt for dem at holde sammen om en fælles national politik. Jævnlig forstyrredes også harmonien mellem dem af selvkabelige modsætninger og personlig rancune.

Sjøqvists nye bog giver mange og nye oplysninger om Vedels usikre forhold til adskillige af de nationalliberale koryfæer. Bedre end tidligere forstår man også, at hans nervøse temperament har måttet bidrage til at skærpe saglige modsætninger. Forholdet til Krieger var det mest uforstyrrede, samarbejdet med Hall derimod underkastet mange svingninger. For

Orla Lehmann nærrede han ringe sympati. D. G. Monrads genialitet og dybe »sind« kunne til tider virke tiltrækkende, dog oftest frastødende på ham. Som for så mange af Monrads samtidige forblev han til syvende og sidst en gåde, på hvilken det navnlig i Vedels ældre år blev tillokkende at finde løsningen.

Skønt ansat af Hall synes Vedel aldrig at have nærret varmere følelser for ham. Fra første færd irriteredes han over hans skødesløshed og passivitet. Selv om det passede ham at have frie tøjler, voldte det ham ærgrelser, at ministeren gerne udskød ubehagelige beslutninger. Navnlig vanskeliggjorde det forholdet, at der i afgørende øjeblikke rådede alvorlige meningsforskelle mellem dem. Både Vedel og Hall skiftede jævnlig anskuelser – dog blot ikke samtidig. Rime­ligvis for første gang har Sjøqvist påvist, hvor forholdsvis tidligt deres tillidsfulde forhold er gået i stykker.

Efterverdenen har ikke været i tvivl om Halls personlige ansvar for »1864«. Desto mere bør det understreges, at Sjøqvist giver gode grunde for, i hvor høj grad han delte det med Krieger og Vedel. At Vedel skulle have været klogere end sine nationalliberale ministre og meningsfæller, er der i hvert fald intet, som tyder på.

Indtil videre må man snarere sige tværtimod.

Ministerkriserne efter eiderpolitikens fallit bragte Vedel alvorlige vanskeligheder. Hvor mærkeligt det lyder, skyldtes det navnlig helstatsmanden, kong Christian IX, at han slap helskindet igennem dem. Forbindelsen imellem dem var blevet knyttet allerede i 1860, da Vedel fik til opgave at gennemgå folke- og statsretten med den unge prins Frederik, senere kong Frederik VIII. Som en parentes kan tilføjes, at dennes ungdomsindtryk øvede sin virkning så langt ned i tiden, at Vedel under unionskrisen i 1905 fik lejlighed til at gøre sine an-

skuelser gældende vedrørende kongevalget. »Det er det indre Vrøvl, som discouragerer mig«, skrev Vedel efter Halls demission. Det er karakteristisk for deres indbyrdes forhold, at flere år skulle gå hen, inden de genoptog forbindelsen.

Med Monrad som chef for det nye ministerium var Vedel lidet tilfreds. En tid var han selv på tale som udenrigsministeremne; sin sædvane tro havde han dog ingen lyst til at stille sig i brechen. Naturligt nok var det ham lidet kærkomment, at Quaade blev den foretrukne. De første måneder af 1864, skriver Sjøqvist, er en af de perioder i Vedels liv, som man kender mindst til. Blandt andet, fordi hans brevveksling med gesandterne hørte op. Muligvis er forklaringen, at hans indflydelse var blevet mindre, muligvis også, at han har haft vanskeligt ved at finde sit eget standpunkt. Først under Londonkonferencen gen­vandt han både humør og indflydelse: »Nu var det, som om Vedel atter vågnede til dåd«.

I virkeligheden var situationen fuldkommen barok. På konferencen var Danmark repræsenteret af udenrigsminister Quaade og Vedels nærmeste tillidsmand og ven A. F. Krieger. Allerede derigennem forøgedes Vedels indflydelse. Samtidig var Monrad af navn blevet udenrigsminister, Vedel dog af gavn. Tilmed gennemførte Christian IX – som nærrede ringe sympati for Monrad – at Vedel, trods Quaades og Monrads ærgrelse og skjulte modstand, udnævntes til direktør for det samlede udenrigsministerium. Som naturligt var, bevirkede forfremmelsen og dens forhistorie, at han snart kom i et endog meget fortroligt forhold til kongen. Til gengæld var Monrad utryg ved det og beklagede sig åbent over deres private konferencer.

Om de vigtigste afgørelser – og deraf følgende instruktioner til forhandlingerne i London – var der direkte

uenighed. »Husk«, skrev Vedel til Krieger; »jeg taler ikke til Monrad om Sligt, ligesaa lidt som jeg fortæller ham, hvad jeg i disse Breve meddeler Dem og Quaade, om hvad aldeles konfidentielt jeg erfarer (af Kongen)«!!

Med det alt sammen hører det med til Vedels psyke, at situationen langtfra nedsløg hans humør. Selv erklærede han, at han ingenlunde var modfalden; fru Heiberg påstår, at han ligefrem var munter.

Selvfølgelig må det skrives på Vedels kreditside, at han aldrig delte sine nationalliberale meningsfællers illusioner om skandinaviske allianceplaner, endsige deres fantastiske drømme om et nordisk fællesmonarki. Ligeledes nærrede han altid en sundere skepsis end de overfor stormagternes gode vilje til at bistå Danmark.

Næsten forbløffende virker til gengæld hans illusioner om Danmarks militære styrke. For Bismarcks dynamiske kraft og tvetungede spil havde han heller ingen forståelse.

Intet under, at Wienerfreden gav ham et slag, som han aldrig forvandt. Erik Henriksen har fortalt, at han på sine gamle dage nødig indlod sig på samtaler om 1864: Hvad han havde oplevet »havde aabenbart været for meget til, at han vovede at tale derom«. Forfatteren Niels Møller, som kendte ham bedre end de fleste, anvender udtrykket, at »der var tit ved ham som Klangen af en Violin, der har været søndret«.

Det bliver Viggo Sjøqvists opgave i det kommende bind af Vedels biografi at skildre virkningerne af hans bevægede læreår.

Axel Linvald.

Erik Rasmussen: Statslånskrisen 1919. Udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur. (Universitetsforlaget i Århus, 1957). 125 s.

Den 4. marts 1919 udtalte kong Christian X efter en månedlang politisk

kriser, »at jeg ikke udnævner et ministerium, der ikke er i overensstemmelse med folketingets flertal«. Udtalelsen blev dengang som nu opfattet som en principiel tilslutning til den folketingsparlamentarisme, der var blevet knæsat i 1901, men de kommentatorer, der overhovedet har søgt at gøre sig klart, hvilke politiske realiteter der ligger i »det folketingsparlamentariske princip«, har i hvert fald ikke været enige herom.

Udtalelsen, der, med Berlingske Tidendes ord, fastslog folketingsparlamentarismen ved kongelig resolution, var foranlediget af den regeringskrise, som dr. Erik Rasmussen har behandlet indgående i sin bog om »Statslånskrisen 1919«. Med anvendelse af alt tilgængeligt og adskilligt hidtil utilgængeligt materiale har dr. Rasmussen på en levende og overskuelig måde redegjort for de politiske begivenheder i månederne februar-april 1919. Den radikale regering, hvis leder var C. Th. Zahle, og hvis mest aktive medlemmer var indenrigsminister Ove Rode og finansminister Edvard Brandes, havde med socialdemokratisk støtte siddet ved magten under hele krigen og stod nu overfor at skulle løse efterkrigstidens problemer. Blandt disse var det sønderjyske spørgsmål det vigtigste, men dyrtiden skabte tillige alvorlige økonomiske vanskeligheder, og erhvervslivet begyndte at slå sig i det tøj, hvormed det var bundet i kraft af de talrige regulerende foranstaltninger, som var udstedt med hjemmel i bemyndigelsesloven af 7. august 1914, der i langt højere grad end den anden verdenskrigs vareforsyningslove gav regeringen carte blanche til at gennemføre restriktioner.

Oppositionen bestod af partiet Venstre, hvis førstemand var J. C. Christensen, og det nyligt stiftede konservative folkeparti. De to oppositionspartier havde flertal i landstinget, og det var denne position, der dannede